

Мальцева Олександра Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
експертно-криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Хабло Оксана Юріївна,
професор кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У період війни забезпечення прав людини в кримінальному провадженні є ключовим для підтримання законності та захисту від можливих загроз національній безпеці. Однак, на жаль, нерідко трапляються випадки, коли під час воєнного стану правоохоронні органи можуть порушувати права та свободи громадян, здійснюючи кримінальне провадження.

Ключовим є положення частини 2 статті 64 Конституції України, яке встановлює, що права та свободи не можуть бути обмежені, крім випадків передбачених Конституцією. Натомість, права та свободи, які не залежать від кримінального провадження, наприклад право на свободу і особисту недоторканність, недоторканність житла, невтручання в особисте і сімейне життя, свободу пересування, право власності, підприємницьку діяльність і право на працю обмежень під час воєнного стану можуть зазнавати [2].

Національні закони, що визначають, як саме обмежуються права та свободи людини під час слідства в умовах воєнного стану, зручно поділити на дві групи залежно від того, що саме вони регулюють: а) правила застосування спеціальних заходів для забезпечення кримінального провадження у воєнний час; б) особливості обмежень прав і свобод під час проведення різних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних процедур на етапі досудового розслідування.

У воєнний час діють особливі правила щодо запобіжних заходів, затримання та інших інструментів забезпечення кримінального провадження:

1) Запобіжні заходи та затримання:

– для осіб, яких підозрюють у злочинах проти національної безпеки, тероризму, створенні незаконних збройних формувань, а також для військовослужбовців, підозрюваних у певних військових злочинах, основним запобіжним заходом є тримання під вартою. Інші, більш м'які запобіжні заходи, до них не застосовуються, якщо є хоча б один з ризиків, передбачених у статті 177 КПК України (наприклад, ризик переховування, знищення доказів). Слідчий суддя також може не визначати їм розмір застави;

– під час воєнного стану з'являється додаткова підстава для затримання особи без рішення суду на строк до 72 годин. Це можливо, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що підозрюваний у будь-якому кримінальному правопорушенні (крім кримінального проступку) може втекти, щоб уникнути відповідальності;

– якщо немає можливості доставити затриману особу до слідчого судді протягом 60 годин, розгляд клопотання про обрання запобіжного заходу може відбуватися дистанційно, з використанням відеозв'язку;

– у разі наявності об'єктивних причин, які не дозволяють вручити затриманій особі повідомлення про підозру протягом стандартних 24 годин, цей строк може бути продовжено до 48 годин. Керівник органу прокуратури може неодноразово продовжувати строк тримання під вартою до одного місяця;

– якщо подальше розслідування неможливе або його неможливо завершити, прокурор може самостійно вирішувати питання про продовження строку тримання під вартою до зупинення досудового розслідування; якщо слідчий суддя не має об'єктивної можливості виконувати свої обов'язки щодо захисту прав людини (як це передбачено статтею 206 КПК України), ці функції тимчасово виконує керівник органу прокуратури.

2) Інші заходи забезпечення кримінального провадження:

– у разі неможливості виконання слідчим суддею своїх повноважень, керівник органу прокуратури самостійно приймає рішення про привід особи, тимчасовий доступ до речей і

документів та арешт майна. Доступ до інформації, що становить лікарську або банківську таємницю, інформації операторів телекомунікацій, а також до персональних даних, може здійснюватися на підставі постанови прокурора, погодженої з керівником прокуратури, навіть якщо слідчий суддя має можливість виконувати свої повноваження. Це є винятком із загального правила, яке вимагає ухвали слідчого судді для отримання такої інформації [3].

Щодо особливостей, які впливають на проведення слідчих дій під час досудового розслідування у воєнний час, то їх можна поділити на дві підгрупи:

1) Правила, що безпосередньо посилюють втручання або обмежують права і свободи:

- У разі об'єктивної неможливості провести процесуальні дії у звичайні строки, встановлені КПК України, розгляд клопотань сторони захисту, ознайомлення з матеріалами досудового розслідування та інші дії за рішенням прокурора можуть бути відкладені на строк до 15 днів після скасування воєнного стану; Якщо слідчий суддя не має об'єктивної можливості виконувати свої повноваження, керівник органу прокуратури самостійно вирішує питання про проведення допиту, примусове проникнення до житла, обшук, примусове відбирання біологічних зразків, надання дозволу на негласні слідчі дії та продовження строку досудового розслідування після оголошення підозри.

2) Правила, які опосередковано сприяють посиленню втручання або обмеженню прав і свобод:

- при оцінці допустимості доказів у воєнний час необхідно враховувати особливості, передбачені статтею 615 КПК України. Показання, отримані під час допиту на стадії досудового розслідування, можуть бути використані як докази, якщо допит фіксувався на відео (з обов'язковою участю захисника підозрюваного);

- досудове розслідування може бути зупинено після оголошення підозри, якщо існують об'єктивні обставини, що унеможливають його подальше проведення у воєнний час;

- дозволяється не фіксувати процесуальні дії за допомогою технічних засобів, якщо це технічно неможливо;

– обшук або огляд житла чи особи можуть проводитися без залучення понятих (за умови безперервного відеозапису), якщо їх залучення об'єктивно неможливе або становить небезпеку для їхнього життя чи здоров'я [3].

На сьогоднішній день, пункт 2 частини 1 статті 615 КПК України дозволяє передавати повноваження слідчого судді щодо розгляду скарг на неналежне поведіння, передбачені статтею 206 КПК України, керівнику відповідного органу прокуратури. Однак, така норма вже піддавалася критиці в науковій літературі. Зокрема, І. В. Глов'юк справедливо зазначає, що передача повноважень щодо розгляду скарг на незаконне позбавлення волі керівнику прокуратури унеможливило неупереджений розгляд таких заяв, як того вимагає стаття 206 КПК України [1].

В умовах воєнного стану в Україні забезпечення прав людини в кримінальному провадженні є критично важливим, проте існує ризик їх порушення. Таким чином, обмеження прав людини під час воєнного стану мають відповідати критеріям необхідності, пропорційності та бути чітко визначеними законом. Це є запорукою як ефективного забезпечення безпеки, так і належного дотримання прав у межах кримінального провадження

Список використаних джерел

1. Глов'юк І. В. Зміна повноважень керівника органу прокуратури щодо позбавлення свободи особи: новели КПК України. Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять перші осінні юридичні читання», м. Хмельницький, 6 жовтня 2022 року. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 330–331.

2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-bp#Text>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2123>.